

TOPONÍMIA DE FORQUES (EL ROSSELLÓ)

Primera aproximació.

I. Època contemporània (s. XIX-XX)

Joan PEYTAVÍ DEIXONA
Universitat de Perpinyà, ICRECS

*Al meu poble i la seua gent
A mon pare que tant l'estima*

Introducció i situació

El terme municipal de Forques té una extensió bastant petita de 9,39 km². Se situa a la part occidental de la plana alta del Rosselló, a les primeres feixes que porten a la regió de mitja muntanya mediterrània de l'Aspre. Però, de fet, la gent de Forques es considera ben bé a l'Aspre. Segurament, la pertinença a un conjunt històric centrat en aquesta subcomarca (vescomtat de Castellnou) i la situació geogràfica que fa de Forques un nexe de comunicació amb la part baixa de la plana han ajudat a aquesta pròpia definició. D'aquí també la mateixa denominació del topònim, *Forques* (1ª menció '*Furchas*' el 844, quan la venda del lloc pel comte Àrgila al seu fill Berà: in *Marca Hispanica*), que expressa —i tots els toponimistes hi estan d'acord¹— la idea de bifurcació, de cruïlla de camins: cal saber que al poble arriben i surten nou antics camins cap a Terrats i Tuïr, Trullars i Perpinyà, el Monestir i Vilamulaca, Paçà, Tresserra, el Voló, Torderes, Llauró i Ceret, Montoriol i la comarca geogràfica dels Aspres; dels quals cinc tenen avui carretera asfaltada.

Per ajudar a entendre més bé la microtoponímia del rodal, s'ha de tenir un xic la idea de la configuració del terme. Aquest és relativament planer, d'altitud baixa entre 100 m i 200 m, però hi té molta importància el paper de les "riberes",² concretament el Rard i els seus nombrosos afluents al terme mateix. Els conreus són essencialment vinyers i trobem algunes poques olivedes abandonades, abricoters, cirerers, i les hortes a l'escàs regadiu. La major part del terme és l'aspre, en sentit comú.

1. Descripció, fites i objectius de l'enquesta

Volem dir que es tracta aquí de la primera part d'una recerca que repassarà els fons toponomàstics contemporanis, i en un altre i segon apartat, que parlarà de les fonts d'arxius medievals i moderns que ajuden a una millor anàlisi de la terminologia.

La nostra voluntat i la nostra finalitat en aquesta part de l'estudi és múltiple. Primer, com passa sovint, una missió de salvaguarda dels nostres microtopònims, que s'estan perdent en la vida quotidiana pel fet que no hi ha més ocupació del territori, senzillament no hi ha gairebé més ocupació en la vida pagesa a Catalunya Nord. Avui, al mateix terme forcatí, la gent que coneix els termes de manera quasi exhaustiva i que és capaç de situar antics microtopònims, és poca i té més de setanta anys. A més a més, la transmissió d'aquest saber pràctic no es fa més perquè la immensa majoria dels joves marxa del treball de la terra. Sort que a Catalunya Nord un cert nombre d'estudiosos es posa a recollir noms i termes de tota mena per conservar i mantenir aquesta representació de la pròpia identitat.

Segon, aquest nou interès de recuperació identitària porta un munt de municipis a refer, o més ben dit corregir, el que és la base mateixa dels nostres microtopònims i l'única sentida per tothom com a oficial en l'època contemporània, és a dir, el cadastre. Més de 25 municipis nord-catalans ja han readaptat amb ortografia normativa els nostres noms de lloc. Les conseqüències són immenses: l'oficialitat, la utilització pública, la publicitat.

Si afegim a això el programa de l'Institut Geogràfic Nacional francès per a normalitzar els mapes d'escala 1:25000, podem tenir malgrat tot moltes esperances pel que fa als nostres topònims.

L'estudi en la seua primera part, que toca l'època contemporània, s'ha volgut fer a base d'enquesta oral a prop de gent del poble. És a dir, en concret, hem volgut fer denominar indrets de Forques per unes persones escollides per la seua vida, la seua ocupació, el seu origen i la seua coneixença extensa del terme. Per tant, hem interrogat uns quants pagesos forcatins i d'ascendència forcatina que viuen o tota la vida han viscut al poble i en el terme. Considerant que molts rodals se saben per la transmissió dels pares, s'ha pogut assegurar la presència oral de noms fins a més de 150 anys enrere.

També hem remarcat que la referència dels homes és l'acta escrita, cosa que permet recolzar la pròpia tradició oral i assegurar el saber. A la frase «*Aquí se'n diu...*» seguit del nom del terme, sempre hom afegeix, per donar més força i més veritat, «*i al cadastre, també hi és escrit*». A més, per microtopònims no oficialment reconeguts pel «sacrosant» cadastre, sempre és necessari el recurs a aquesta acte oficial: hem sentit frases com «*Jo aquí en dic...*», «*Mon pare en deia... mes al cadastre se'n diu...*», de fet amb una mena de convenciment que atorga més pes a la forma oficial.

Aquest poder del cadastre té d'una altra banda un paper importantíssim per a l'apropriació del territori i, per tant, la seua ortografia també és sagrada. Continuant la lògica de la demostració, la manera d'escriure el terme essent l'única oficial, aquesta és l'única i més correcta manera de llegir, escriure i aprendre el català. De fet, la toponímia a Catalunya Nord té un paper cabdal per al retrobament i la coneixença de la llengua d'ús quotidià, natural i no reflexionat: la gent del poble que durant dècennis, per no dir segles, no ha sabut la lletra de la nostra llengua, ha conservat una visió de l'ortografia només a través de documents com ara els cadastres. Per tant, com que aquests varen ser redactats en els inicis del segle XIX i amb fonètica francesa, la relació de la gent amb la llengua escrita s'ha fet amb aquests títols de propietats bàsics i necessaris que són els cadastres.

Malgrat les faltes d'ortografia a vegades impressionants que recullen aquests documents, redactats per agents de l'administració catalans o francesos que no coneixien la morfologia del català, els testimoniatges documentals i toponímics que aporta el cadastre són inesperats i insospitats. Efectivament, serveixen de manera innegable a la restitució de la pronunciació dels nostres topònims, cosa que cap altre mitjà podia oferir: el rossellonès dels segles XVIII i XIX pot ser entrevist i estudiat a partir d'aquestes formes tan genuïnes de la llengua. Per això, els registres cadastrals han romàs fins avui dia com un lligam —i un dels únics en l'ús públic i oficial— amb la llengua escrita. Com a conseqüència contraproductiva, la gent creu també avui que aquesta és la veritable escriptura del català i no la del català normatiu que pronuncia de manera diferent, és a dir, amb fonètica francesa. Exemple: *la couloumine* es pronuncia corectament /la kulumínð/, però *la colomina* és pronunciat /la kolominá/. La remarca val també per als antropònims de casa nostra.³

El cadastre dit «napoleònic» va ser enllestit cap als anys 1820, per tant després del període de l'Imperi francès que n'havia decidit la programació. Es tracta bàsicament d'un plànol i de registres que apleguen de manera oficial totes les propietats predials per cada municipi. Les revisions i correccions es fan regularment. Per a aquesta enquesta, hem fet servir el cadastre més antic i més recent que s'utilitza cada dia i eixit de la revisió general dels anys 1930: tots dos estan custodiats a la Casa de la Vila de Forques. Hem vist els canvis ocorreguts en més de 150 anys i la reducció del nombre de termes per l'ocupació espacial menys important del terme.

Hem reportat, doncs, aquí els termes del cadastre actual, els termes del cadastre antic no esmentats en el nou i els termes utilitzats per la gent i no esmentats en cap cadastre.

2. Microtopònims forcatins

2.1. CADASTRE ACTUAL

Hem posat amb majúscules els termes normatitzats i amb minúscules els termes tal com estan escrits en l'acte (el senyal /ð/ correspon a la vocal /e/ àtona).

BOQUET < Bouquet < /bukét/: Renada-Laura Portet dona com a solució un diminutiu de *buc*, que seria doncs el rusc, i, per tant, el lloc seria poblat d'abelles o idoni per posar-hi bresques. Lluís Basseda s'estima més parlar de derivació de *bosc*, i per tant seria un antic bosc avui ja plantat de vinyes. L'allunyament del poble pot fer atorgar més importància (?) a la segona possibilitat.

EL BULÀS < le Boulas < /ðl ßulás/: terme que designa, és el cas a Forques, còrrecs pregons fets per la pluja o torrents. Etimologia molt discutida (vg. Basseda, § 113). Amb suf. *-aceu*.

CAMÍ DEL MONESTIR < Chemin du Monestir < /kðmí dðl mundstí/: camí que duu al monestir del Camp, municipi de Paçà, famós per la llegenda de la font que hi va rajar quan Carlemany, mort de set, hi va passar.

CAMÍ DEL VOLÓ < Chemin du Boulou < /kəmí dəl βulú/: terme per on passa, als confins amb Paçà i Llauró, el camí cap a una altra cruïlla important de Catalunya Nord, el Voló.

LES CAMPANES < las Campanes < /lðs kəmpánðs/: terme que recorda l'existència, segons Basset (del ll. *campus*, -anas, camps) i Alart, d'una vil·la Campanes, situada als confins de Montoriol i Forques, lloc amb masos i teuleries fins avui dia sense possibilitat de dir si és directament eixit de la vil·la romànica.

LA CLAVA < la Clave < /la klaβð/: del ll. *clavus*, clau. Terme que devia designar una barrera clavada a l'entorn d'una propietat pròxima al poble i a tocant del camí de Montoriol.

CLOT DE GRAU o DE GARAU < Clot de Grau < /kloððeɣráw/: clot, amb el mateix significat que *coma* i amb base segurament prellatina, fàcil d'entendre segons la geografia del lloc. Sembla amb diversos inventaris de béns que la paraula *Grau* o *Garau* és un antropònim, ja que hi ha mencions de «clot d'en Grau».

LES COLOMINES < les Couloumines < /lðs kulumínðs/: del ll. *condominia*, copropietat. Designa part de terra franca d'impost que es reserva el senyor i que no dóna en feu. Aquestes terres eren bones i és el cas a Forques per a totes les colomines.

LES COMES < Las Coumes < /lðs kúmðs/: del bx.- ll. *cumba*, mtx. sign. amb base prellatina.

LES COVES < las Cobes < /lðs kóbðs/: del llatí vulg. *covus*, *cova*, variant de *cavus*, *cava*, mtx. sign. Antigament era conegut com les Covasses. Terme d'extensió molt reduïda. Segurament per referències a les cavitats provinents dels còrrecs.

LA GALCERANA < la Galserane < /la ɣalseránd/: terme que designa una part del riberal de la Galcerana, riera. Sembla provenir d'un patrònim; se'n deia *riera de Na Galcerana*.

LA CUGULLADA o LA COGULLADA < la Cugullade < /la kuɣuláðð/: del llatí *cuculla*, roca punta, mont + suf. -ata. Significat un xic estrany en aquest terme, si no és pel pendent o pujol que dibuixa si es mira del nord estant. Però s'ha de recordar també que a Forques una *cogullada* (del llatí *cuculus*) significa una alosa o lloseta.

DARRER CASTELL < Darré Casteill < /dðrré kðsteɫ/: terme situat a tocant del poble a sota de la muralla medieval dita el Castell.

LES FEMADES < las Femades < /lðs fəməððs/: del ll. *fimus*; fem. Terme extens, proper al poble i de terra bona per ser femada.

LA FIGUERRASSA < la Figuerrasse < /la fiɣərrásð/: insistència sobre la doble -r- en la pronunciació local.

FONT DE CAMPELL < Font de Campeill < /fuɲ ðð kəmpéɫ/: del ll. *fons*, mtx. sign., i de *campus*, matx. sign. + suf. -ellu. Indret que designa la naixença de còrrecs.

ELS FORNASSOS < les Fourmassous < /ðls furnásus/: vist la relativa gran quantitat de teuleries a Forques, se suposa que aquí també hi devia haver uns forns per a teuleries, però no esmentats sobre el cadastre.

LES GUÀRDIES < las Guardias < /lðs ɣwárdis/: del germànic *wardia*, mtx. sign. Terme bastant elevat on podia ser que hi hagués en temps remots una torre de guàrdia, o senzillament un lloc de vigilància de la rodalia. Qualsevol notícia podia ser enviada d'aquí cap al poble.

L'ILLA < l'Ille < /líλθ/: terme que toca a la riera del mateix nom. Del ll. *insula*, mtx. sign., serveix per designar un terme a prop d'una riera amb possibilitat de rotar per l'aigua. Té de fet el mtx. sign. que *regadiu*. Tenint en compte el que diem en referència al terme *Montadella*, segons Guiter i Portet (p. 45), podríem veure aquí una situació antiga de la població no tan lluny de l'actual. Illa, com ho suposen les atestacions per la vila d'Illa de Tet, vindria d'*ilia*, en basc 'la vila', o de la base *il*, en basc 'un pas difícil'.

L'ILLA D'EN LLOSA < l'Ille d'en Lloze < / líλθ δθηλòζθ/: mtx. explicació que el precedent amb presència d'un patrònim del poble portat aquí a mitjan segle XVIII per una família de les Illes, al Baix Vallespir.

MAS D'EN BAPTISTE < Mas den Baptiste < /más δθη βθτίστθ/: terme que envolta el mas de pertinença de la família Capdet, sobrenomada els 'Baptiste', d'ençà segurament de la seva arribada, en provinença del Masdeu de Trullars i, abans, del Conflent, del primer de l'ascendència a finals del XVIII i de nom de pila Baptiste.

MAS D'EN CARBONELL < Mas d'en Carboneill < /mas δθη κθρβυνέλ/: mas que deu recordar l'existència d'un mas desaparegut d'ençà de temps i referent a una família Carbonell, ja present a Forques al fogatge de 1497 (2 caps de casa). D'ençà del s. XVIII, el cognom no existeix.

MAS D'EN ROCA < Mas d'en Roque < /mas δθη ρρόκθ/: terme que envolta el mas que al segle XVIII pertanyia a la família Roca, de les més importants i nombroses al poble.

MAS DE LA PARINA < Mas de Laparine < /mas δθ la pθρίνθ/: terme que envolta el mas que devia ser de pertinença d'una Sra. Parahí («la Parahina»), d'una família de les més importants de Terrats (terme fronterer) i Paçà.

LA MIRANDA < Lamirande < /la miránδθ/: del ll. *mirare*, vigilar. Terme que domina amb un mirador excel·lent tot el territori.

LA MONTADELLA < la Montadeille < /la muητθδδέλθ/: segons Basseda, al s. XVIII, el terme es deia «Montadella, antigament Vila Vella» o més tard «el Vilar», que també es pot relacionar amb «darrer castell». En un i altre lloc hi ha pogut haver implantació humana, abans d'un reagrupament al lloc actual (l'església és del s. XI i la cellera de cent anys més tard, 1188). Del ll. *montis*, mont + suf. *-ata* i *-ella*.

OLIVEDA FOSCA < Oulibede Fousque < /uliβéδθ fúsκθ/.

OLIVEDES DEL VINYER DE DELLÀ < Oulibedes del Vigné de Deilla < /uliβéδθs δθλ βιμέ δθ δθλά/: olivedes que, segons sembla, deuen fer referències als dos vinyers del municipi de Terrats estranyament no contigus encara que no tan allunyats, «el vinyer de Deçà» i «el vinyer de Dellà» (situació geogràfica de banda i banda de la riera de la Canta-rana). Per això, aquestes olivedes devien pertànyer a la mateixa propietat.

LO PEDREGUER < lo Padregué < /θl pθδθρθγέ/: terme definit per la consistència del terreny amb força pedres segons diuen els pagesos.

PLA DE RIU MAJOR < Pla de Riu Majou < /pla δθ ρrumθζύ/: terme planer i de poca extensió que domina el Rard, anomenat Riu Major a Forques (vg. més baix).

PLA DE SANT VICENÇ < Pla de Saint Vincent < /pla δθ sán βισέης/: terme contigu al precedent definit per la presència de l'església preromànica de Sant Vicenç. Alguns historiadors van emetre la hipòtesi que el nucli original de Forques hagués pogut ser aquí.

LES PLANES < las Planes < /lðs plánds/: terme de gran extensió planera. Continua a Montoriol.

EL PRAT < el Prat < /ðl prá/:

PUIG DE TROM < Puig de Trom < /puðʒðð tron/: terme de difícil explicació. La gent pronuncia 'Puig de tron'. S'ha d'aproximar segurament al tro, d'un indret on queia el llamp, ja que la situació l'aïlla al mig de grans vinyers.

RAQUILLERS (?) < Raquillés < /rðkiλés/: origen incert. Derivat (?) de *rec*, regadiu (vg. més avall).

LO REGATIU < lo Regatiu < /ðl rðɣðtíw/: de *rec* (etim. diverses: del pre-i.-e. *rekku*, > cèltic, *rico*, mtx. sign., i ll. *rigare*, 'regar') + suf. *-ivu*. L'indret voreja el Rard, del qual s'utilitza l'aigua per regar els horts.

REIXAC < Rachac < /rðʃák/: terme que deu segurament el seu nom a Francesc Reixac, que, a principis del s. XVI, era propietari-hereu d'uns drets que la família vescomtal de Castellnou tenia aquí a l'edat mitjana.

RIBA DE MATA < Ribe de Matte < /rriβð ðð mátd/: del pre-i.-e. *matta*, > ll. *matta*, mtx. sign. El terme, vorejat pel còrrec dit del camp de Forques, fa pendent i sempre ha estat molt frondós, encara que avui és plantat majoritàriament de vinyes.

RIU MAJOR < Riu Majou < /rriuðʒú/: part d'amunt del Regatiu que treu el seu nom de la riera, al lloc de confluència de diversos torrents, allà on pren aquest nom.

RIU MATEU < Riu Matheu < /rriuðtéw/: terme que recorda el pas del riu, que més avall de Forques serà component del Rard.

LES ROMEGUERES < Las Roumegueres < /lðs rumðɣérðs/: del ll. *rumex*, 'ficó', i més tard mtx. sign. Terme amb marges de romegueres.

ROTOCÀS < Rotocas < /rrotokás/: sembla, segons la situació del terme —un tombant important de la riera, una mena de meandre—, que s'hagi d'interpretar com el lloc on, en cas de desbordament (sentit del rossellonès *rotar*), es retrobaven els cans (en rossellonès el plural és *cas*). Comparable (?) a Negabous, Cantallops, etc. No sembla pas que pugui tenir, per la mateixa configuració del terreny, el significat de *rota*, del ll. *rupta*, 'boïga', que defineix una terra molla però conreada.

SANT SEBASTIÀ < Saint Sébastien < /sáñ sðβðstjá/: terme on es troba la capella dedicada a sant Sebastià, esmentada el 1703, però poc més antiga.

LA SERRA < la Serre < /la sérrð/: terme de serra bastant llarga i ampla.

LA SERRA DE CAGA L'AUCA < la Serre de Cagalaouque < /la sérrð ðð káɣðláwkð/: terme que continua el precedent però en el seu pendent inferior, prop del camí del Monestir. Segurament definida per la qualitat femada de la terra, gràcies a les oques.

ELS SOCÍS < les Soucis < /ðls susís /: probablement de *salze*, sovint pronunciat aquí *sauze*. La humitat relativament important per la proximitat amb l'aigua aquí fa possible la presència d'aquest arbre.

TERRA LLEST < Terra Llest < /térrðlest/: terme molt estès que sembla designar una terra, sigui bona perquè no s'ha de rompre per conrear-la, sigui naturalment llisa, segons els possibles sentits de *llest*, del ll. *lectum*, 'llegit', 'escollit'. *Llest*, forma masculina, és de singular medieval.

LA TEULERIA < la Teularie < /la tðwłðríð/: terme que recorda la presència al segle XVIII d'una teuleria dita d'en Camó.

2.2. CADASTRE NAPOLEÒNIC

Un petit nombre de microtopònims del cadastre vell dels anys 1820 no estan reutilitzats pel cadastre nou. Els termes que desapareixen estan integrats en altres per formar-ne de més importants. Podem suposar que cent anys més tard hi ha un ús menys precís dels termes del poble o un menor coneixement dels rodals.

Aquests microtopònims, tanmateix, es retroben en part en els altres o han estat integrat per l'extensió del nucli urbà.

COLOMINA DE L'HORT D'EN COMTE < Couloumine de l'ort d'en Conte < /kulumínð ðð lort ððηκόητð/: part nord-occidental de LES COLOMINES. Precisa la pertinença d'una d'aquestes colomines a través del patrònim d'una antiga família forcatina.

LA FONT < la Fount (dita del Terror) < /la fuη ðel tðrré/: part avui integrada per l'extensió del poble. Un carrer recorda a l'indret mateix la font del Terror.

EL MARTÍ < le Marty < /ðl mðrtí/: part avui integrada per l'extensió del poble, camí de Montoriol. No se sap si es tracta d'un antropònim. Al s. XVII hi havia famílies Martí.

LA PUJA < la Pouge < /la púzð/: part avui integrada per l'extensió del poble, sota la muralla, entre DARRER CASTELL i el poble. Del ll. *podia*, femení de *podium*, 'puig'. A Forques i vista la configuració del lloc, en sentit de 'pujada'.

PUIG DE MIRÓ < Puig de Mirou < /puzððmirú/: continuació en el terme de Forques d'un terme i d'una serra del municipi de Torderes. Part sud de MAS D'EN ROCA i EL BULÀS.

RIU MATEU DE TERRA LLEST < Riu Matheu de Terre Llest. Antiga denominació de l'actual TERRA LLEST.

LA ROIREDA < La Rouyrede < /la rruréðð/: part avui integrada per l'extensió del poble, recordada per un carrer i una propietat de vinyater. Inici dels camins de Trullars i el Monestir. Forma antiga del rossellonès *roire*, de roure, del ll. *robur*, *-orem*, mtx. sign. + suf *-eta*.

VINYER DE DARRER CASTELL < Vigné de darré castell. Part dedicada a vinyer d'un conjunt que devia comportar altres conreus. Part avui integrada a DARRER CASTELL, ribera esquerra de l'Illa.

2.3. MICROTAPONÍMIA TRADICIONAL

Ens ha semblat força interessant també recollir l'existència d'altres noms del terme usats pels forcatins sense que aquests siguin oficials. Aquests contrabalancen la pèrdua d'uns quants entre els dos cadastres i són senyals d'una gran i precisa coneixença del terme pels qui l'utilitzen diàriament o l'han utilitzat durant decennis.

Es veu també que uns mateixos termes (la Montadella, les Colomines, etc.) poden designar altres llocs o més aviat una extensió dels que ja consten. Cadascú té una visió, una apropiació personal de l'espai.

L'AGULLÓ (part inferior, de dimensió reduïda, del Pedreguer) < /lðγυλύ/: aquí un terreny bastant fangós, segons els pagesos.